

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra antropologie a zdravovědy

Mgr. Olga Štěpánová

III. ročník – kombinované bakalářské studium

Obor: Výchova ke zdraví zaměřená na vzdělávání v kombinaci se speciální pedagogikou pro
2. stupeň ZŠ a SŠ

Problematika sociálního začlenění mladých lidí po odchodu z ústavní péče

Vedoucí práce: PhDr. Ivana Knausová, Ph.D

OLMOUC 2024

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 15.04.2024

Mgr. Olga Štěpánová v.r.

Děkuji PhDr. Ivaně Knausové, PhD. za odborné vedení mé bakalářské práce, děkuji za odborné připomínky a cenné rady poskytované při vypracování této bakalářské práce.

Mé poděkování patří také všem respondentům, se kterými jsem v rámci této práce mohla spolupracovat, a kteří byli ochotní sdělit jejich životní zkušenosti po odchodu z ústavní péče.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Mgr. Olga Štěpánová
Katedra:	Katedra antropologie a zdravotní péče
Vedoucí práce:	PhDr. Ivana Knausová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2024

Název práce:	Problematika sociálního začlenění mladých lidí po odchodu z ústavní péče
Název v angličtině:	Issues of social inclusion of young people after leaving institutional care
Zvolený typ práce:	Bakalářská práce
Anotace práce:	Bakalářská práce se věnuje problematice začlenění mladých lidí po odchodu z ústavní péče. Teoretická část je zaměřena na kapitoly rodiny, na problematiku ústavní péče a na formy existující pomoci určené mladým lidem odcházejícím z ústavní péče. Praktická část se zaměřuje na získání informací týkajících se začlenění mladých lidí z ústavní péče, na jejich postoje, hodnocení života v ústavní péči a života mimo něj, konkrétně v oblastech bydlení, sociálních vztahů, vzdělávání a zaměstnání.
Klíčová slova:	Rodina, sanace, socializace, dětský domov, dětský domov se školou, diagnostický ústav, výchovný ústav, ústavní péče, ústavní výchova, ochranná výchova, typy zařízení ústavní péče, domy na půl cesty, azylové domy, neziskové organizace, finanční pomoc, poradenská pomoc.
Anotace v angličtině:	The bachelor thesis deals with the issue of inclusion of young people after leaving institutional care. The theoretical part is focused on the chapter of the family, on the issue of institutional care and on the forms of existing help for young people leaving

	<p>institutional care. The practical part focuses on gaining information on the integration of young people leaving residential care, their attitudes, assessment of life in residential care and life outside it, specifically in the areas of housing, social relationships, education and employment.</p>
<p>Klíčová slova v angličtině:</p>	<p>Family, rehabilitation, socialization, children's home, children's home with school, diagnostic institute, educational institute, institutional care, institutional education, protective education, types of institutional care facilities, halfway houses, shelters, non-profit organizations, financial assistance, counseling assistance.</p>
<p>Rozsah práce:</p>	<p>48 stran</p>
<p>Jazyk práce:</p>	<p>český jazyk</p>

OBSAH

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 RODINA	11
1.1 Definice rodiny	11
1.2 Základní životní potřeby a funkce rodiny.....	11
1.3 Typy rodiny.....	12
1.4 Sanace rodiny	14
1.5 Socializace	15
2 PROBLEMATIKA ÚSTAVNÍ PÉČE	16
2.1 Ústavní výchova	16
2.2 Ochranná výchova	17
2.3 Typy zařízení ústavní péče.....	17
2.4 Rizika ústavní péče v souvislosti se začleněním mladých jedinců.....	19
3 FORMY EXISTUJÍCÍ POMOCI URČENÉ MLADÝM LIDEM, ODCHÁZEJÍCÍM Z ÚSTAVNÍ PÉČE	20
3.1 Pomoc mladým lidem odcházejícím z ústavní péče ze strany společnosti.....	21
3.1.1 Finanční zabezpečení mladých dospělých odcházející z ústavní péče	21
3.1.2 Poradenská pomoc sociálního kurátora pro dospělé	22
3.2 Jiné formy pomoci určené mladým lidem opouštějící ústavní péči	23
3.2.1 Domy na půl cesty	23
3.2.2 Azylové domy	25
3.2.3 Neziskové organizace	26
4 PRAKTICKÁ ČÁST ZAMĚŘENA NA HLOUBKOVÉ ROZHOVORY	28
4.1. Cíl kvalitativního výzkumného šetření.....	28
4.2 Realizace kvalitativního výzkumného šetření zaměřeného na postoje respondentů	29
4.2.1 Charakteristika a způsob výběru respondentů	29
4.2.2 Charakteristika použitých metod	29
4.2.3 Realizace kvalitativního výzkumného šetření.....	30
4.3 Vyhodnocení informací získaných výzkumným šetřením.....	31
4.3.1 Rozhovor 1 Anna	31
4.3.2 Rozhovor 2 Barbora	33
4.3.3 Rozhovor 3 Cyril.....	34
4.3.4 Rozhovor 4 Dalimil.....	35
4.3.5 Rozhovor 5 Eva.....	36

4.4 Shrnutí výsledku kvalitativního výzkumného šetření	37
ZÁVĚR	41
RESUMÉ	43
SUMMARY	44
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	45
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	46

ÚVOD

„Život je cesta, která vede domů“

Svou bakalářskou práci začínám citátem od neznámého autora. Tento citát mne zaujal, z důvodu, že ve své krátké větě dokáže navodit povzbuzení nejen pro jedince, kteří opouštějí ústavní péči. Život je cesta, na jejímž konci najde každý svůj domov.

Předkládána práce pojednává o problematice začlenění mladých dospělých opouštějící ústavní péči. Děti, které nemohou vyrůstat ve vlastní rodině, jsou křehké, bezbranné, jsou velmi oddané, touží po uznání, a hlavně po lásce dospělých. Právě my dospělí bychom měli dětem umožnit prožít si své dětství v bezpečí, jistotě, lásce a uznání, vždyť každý z nás byl také dítětem. Měli bychom se ze všech sil snažit, abychom z dětí vychovali dospělé bytosti vyrovnané, citově zralé, tolerantní k druhým lidem, společensky a pracovně odpovědné. Jenom tak bude naše společnost stále lepší a schopnější postarat se o ty nejzranitelnější, o děti.

Umístění dítěte do ústavní péče nastává v případech, kdy je výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, či jeho řádný vývoj natolik vážně ohroženo nebo narušeno, že je to v rozporu se zájmem dítěte. Možností umístění dětí do ústavní péče je několik. Mezi typy ústavní péče v České republice řadíme zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, kojenecké ústavy, zařízení pro děti do tří let, dětský domov, dětský domov se školou, výchovný ústav. Často se setkává s naplněnou kapacitou těchto zařízení, i přesto, že sociální systém umožňuje umístění dětí do pěstounské péče na přechodnou dobu.

Rodina je základním výchovným prostředím, kde se formuje osobnost dítěte, jeho intelektuální a citový vývoj. Rodina a domov má zajistit dítěti základní životní jistotu, láskyplné prostředí, milující rodiče a pocit bezpečí. Nejvýznamnějším znakem rodiny je, že její členové spolu prožívají nejzákladnější a nejintimnější životní události. Tam, kde nejsou tyto stimulující podmínky, je normální vývoj dítěte ohrožen. V tomto případě pak musí tuto rodinu zastoupit státní zařízení, která na sebe berou nelehký úkol, a to nahradit dítěti rodinu, vychovat z něho vyspělého člena společnosti. Důvodů k umístění dítěte do náhradní péče je mnoho. Stát zajišťuje zvláštní pomoc a péči dětem zbaveným rodinného prostředí, z důvodu ohrožení jejich zdravého vývoje. Umístění dítěte do ústavního zařízení je velmi závažný zásah do života dítěte, proto musí být vždy řádně uváženo, odůvodněno nejen diagnosticky, ale i prognosticky.

Jak jsou tito mladí dospělí připraveny na život bez ústavů, bez odborných pracovníků, zajišťujících jejich zdárnou výchovu, bez rodičů? Jsou mladí dospělí, kteří vyrůstali v dětských domovech, výchovných ústavech tedy v prostředí podnětném, zajišťujícím jejich životní

potřeby, schopny začlenit se a žít ve společnosti? Být jejími právoplatnými členy, založit si rodinu a vychovávat své děti?

V této práci se zaměřím na problémy, které souvisí s odchodem mladých lidí, kteří vyrostli v ústavním zařízení. Prostřednictvím realizace výzkumného šetření jsou popsány konkrétní případy mladých lidí, které byly vedeny Městskými úřady v okrese Kroměříž jako děti ohrožené podle paragrafu 6 Zákona číslo 359/1999 Sb., O sociálně právní ochraně dětí, a při dosažení plnoletosti se vydaly na vlastní životní cestu.

V teoretické části bakalářské práce je v jednotlivých kapitolách pojednáno o rodině, o jejím významu, o funkcích a typech rodiny, o sanaci rodiny, dále jsou zpracovány témata o ústavní a ochranné výchově, a o formách existující pomoci státu pro mladé jedince odcházející z ústavní péče.

V praktické části, navazující na teoretické poznatky, popisují realizované výzkumné šetření, kde na konkrétních příkladech dokumentují problematiku začleňování mladých lidí po odchodu z ústavní péče. Praktická část práce je zaměřena na hloubkové individuální rozhovory s těmi, kteří opustili, ukončili pobyt v dětském domově. Na základě těchto rozhovorů jsem identifikovala hlavní problémy, které v současné době mohou komplikovat mladým dospělým životní situaci související s odchodem z dětského domova nebo z jiné formy ústavní péče. Jak se tito jedinci zařadili do společnosti, zda si po ukončení ústavní výchovy založili své vlastní rodiny, zda si našli cestu zpět do vlastní rodiny, která je sice přivedla na svět, ale která jim už nedokázala poskytnout to nejdůležitější – lásku, péči a jistotu, ochudila je o citové prožitky a vzala jim zázemí rodiny. Ve své práci vycházím a čerpám ze svých pracovních zkušeností na pozici terénního sociálního pracovníka sociálně právní ochrany dětí a na pozici pracovníka pro náhradní rodinou péči. V tomto oboru a na těchto pozicích pracuji od roku 2014.

Při vypracovávání této bakalářské práce jsem vycházela z děl českých autorů a odborníků, zejména Oldřicha Matouška, Pavla Mühlpachra. Na toto téma je možné také dohledat spoustu výzkumů a studií. Má práce vychází i z poznatků projektu IPSOS z roku 2015, který se zabýval integrací dětí z dětských domovů do společnosti. Výzkum společnosti IPSOS je koncipován na připravenost dětí na odchod z dětského domova do běžných životů.¹

¹ IPSOS je největší výzkumná agentura v České republice poskytuje kompletní služby v oblasti průzkumu trhu a veřejného mínění včetně konzultační činnosti.

TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

Svou bakalářskou práci začínám tématem rodiny, neboť funkční rodinu vnímám jako nejdůležitější instituci pro dítě, zejména pro jeho zdravý duševní, tělesný a fyzický vývoj.

Rodina je nejstarší společenskou institucí. V evropských podmínkách se vyvíjela od volného soužití přes matriarchální rodinu, patriarchální velkorodiny k menším celkům až k současné malé nukleární rodině, která je charakterizována jako rodina partnerská bez zvláštního důrazu na mužskou a ženskou pozici v ní. (Možný, 2002)

1.1 Definice rodiny

Rodina je bio-sociální skupina, jejichž příslušníci jsou navzájem spojeny svazky manželství, krve nebo adopce, obvykle spolu žijí ve společné domácnosti a uvnitř skupiny spolupracují podle společensky určené, uznané a zakotvené dělby rolí a podle společensky významného souhru úkolů. Pojem rodina je definována jako nejstarší lidská společenská instituce, která vznikla z přirozeného pohlavního pudu, ale zejména z potřeby chránit, učit a připravovat na život své potomky. (Matějček, 1994)

Rodina je historicky se vyvíjející jev. V naší republice je rodina pod ochranou státu. Základním právním dokumentem u nás je Občanský zákoník č. 89/2012 Sb. ve kterém je novelizováno soukromé právo i právo procesní.

1.2 Základní životní potřeby a funkce rodiny

Pojem rodina je z hlediska sociologického chápána jako malá společenská skupina, která plní tyto základní funkce: (Grecmanová, Holoušová, Urbanovská, Bůžek, 2003)

- **Biologická – reprodukční funkce** řeší otázky pohlavního života. Dnešního pohled na tuto funkci rodiny je však poněkud posunutý. Moderní doba nevyžaduje dogmaticky naplnění této funkce.
- **Výchovně – vzdělávací funkce** má za úkol zabezpečit dítěti všestranný, tělesný a duševní rozvoj. Stará se o jeho harmonický, fyzický, intelektuální, citový a morální vývoj obohacený rodičovskou láskou.
- **Emocionální funkce** patří k jedné z nejdůležitějších. Má zabezpečit dítěti lásku, pochopení, pohlazení.
- **Ekonomická funkce.** Je důležitá tím, že každá rodina hospodaří samostatně podle příjmů a uspokojuje materiální potřeby všech rodinných příslušníků.

- **Ochranná.** Spočívá v tom, že rodiče jsou povinni chránit své děti a vytvořit jim oporu, zázemí, pocit bezpečí a jistoty.
- **Socializační.** Rodina má za úkol zapojit dítě do společnosti.

Rodina má prvořadý význam pro rozvoj a výchovu mladé generace. Zabezpečuje dítěti základní životní potřeby a základní životní funkce. Mezi základní potřeby řadíme potřebu stimulace a podnětů, potřebu učení a nabývání zkušeností, potřebu bezpečí a jistoty a potřebu společenského uznání, uplatnění, pozitivního hodnocení a v neposlední řadě potřebu vytváření životní dráhy a perspektivy. (Havlík, Novotná, Prokop, 1993)

Významnou úlohu v rodině sehrávají i její **psychologické funkce**, mezi které řadíme:

- uspokojení základních, primárních potřeb dítěte,
- potřeba podnětných vzorů a příkladů,
- upevňování a rozvíjení vědomí povinností,
- podávání příležitostí vejít do mezigeneračních vztahů,
- navazovat v dítěti představu o širším okolí, o světě a společnosti,
- nabízet dítěti prostředí, ve kterém se může svěřit, očekávat radu a pomoc. (Helus, 2007)

Rodina je primární sociální skupinou, do které se jedinec začleňuje. V posledních několika desetiletích se hovoří o narůstající krizi rodiny. I přes negativní prognózy a krize rodiny zůstává rodina nadále nedílnou součástí společnosti a její význam je pro správný a zdravý vývoj jedince velmi důležitý. Moderní doba není charakteristická tím, že živatelem rodiny je otec a matka zajišťuje ostatní její funkce, výrazně se proměnily názory na její fungování a řešení problémů.

1.3 Typy rodiny

Současnou rodinu, byť je jednotkou zcela autonomní a jedinečnou, je možné charakterizovat podle jednotlivých typů: (Plaňava, 2000)

1. **Rodina úplná** – představuje to, co je dnes jako rodina chápáno, dvougenerační skupinu rodičů a dětí, případně dítěte, v nichž jsou jasné role obou rodičů a dětí, a kde žádný vztah nechybí.
2. **Rodina neúplná** – skupina, v nichž chybí jeden ze zakládajících členů, kde není obsazena role otce nebo matky. Z hlediska vývoje dětí je nejnáročnější situace, kdy v rodině chybí matka dítěte. Nepřítomnost matky v rodině může vést k poruchám chování jedince. Otec v rodině ztělesňuje sílu, mužnost, autoritu, disciplínu. Otec je důležitým identifikačním vzorem pro dítě v období pěti let věku. Nepřítomnost otce

v rodině může zkomplikovat socializaci dítěte. Mužský prvek potřebuje od raného dětství dívka, aby se mohla plně identifikovat s dívčí a ženskou rolí.

3. **Rodina orientační** – také označována jako rodina původní, výchozí, je to rodina, do které se člověk narodí, z nichž vychází do dalšího života.
4. **Rodina reprodukční** – je nově založená rodina, vznikající uzavřením manželství nebo partnerství.
5. **Rodina nukleární** – rodina v dnešním pojetí rodičů a dětí.
6. **Rodina rozšířená** je společenství lidí skládající se z nukleární rodiny a širšího okruhu příbuzných.

Pro potřeby bakalářské práce uvádím charakteristiku rodiny funkční a rodiny dysfunkční.

Rodina funkční je rodinou, která je v takovém stavu a v takové pohodě, že je schopna a ochotna plnit všechny základní funkce. (Matějček, 2008)

Mezi základní **znaky funkční rodiny** řadíme:

- jasná, přehledná, akceptovatelná a flexibilní struktura,
- respektující role členů rodiny,
- krize jsou konstruktivně a včas zvládané,
- soužití v rodině má jako hodnota velký význam,
- převažuje pozitivní emocionální ladění,
- osobní autonomie je respektována,
- rodina má tendenci pozitivní komunikace. (Plaňava, 2000)

Rodina dysfunkční je rodinou, která není schopna plnit některou ze svých základních funkcí, přesto však funguje jako sociální skupina. Dysfunkce vychází z narušeného vztahu mezi rodiči, nebo mezi rodiči a dětmi. (Sobotková, 2010)

Mezi základní **znaky dysfunkčních rodin** řadíme:

- jasná, přehledná a současně rigidní až chaotická struktura,
- neshodné a rozporné role členů rodiny,
- přetrvávající krize,
- soužití v rodině má minimální význam,
- převažují negativní emoce a negativní bilancování, členové se vyhýbají kontaktům a společným činnostem,
- osobní autonomie je potlačována,

- oslabená nebo žádná komunikace mezi členy rodiny. (Plaňava, 2000)

Úspěch ve výchovném působení na dítě ovlivňují hlavně citové vazby v rodině. Podle výzkumů psychologů, pedagogů a psychiatrů dnes dětem chybí zásoba pozitivních lidských citů, a to vede k nesprávným návykům, postojům a reakcím dítěte a později i dospělého člověka. Platí zde nepsané pravidlo, že zlé děti jsou dětmi zlých rodičů. Děti jsou v našich životech hosté, kteří hledají cestu. Je nutné dětem nabídnout pozitivní, harmonické místo, podporovat je a dodávat jim jistotu, dokud nebudou schopny jít vlastní cestou. (Prekop, Schweizer, 2015)

Bohužel je značné množství rodičů, kteří své povinnosti neplní dostatečně nebo vůbec. Na celém světě dochází k deformaci dětských osobností, týrání, zneužívání a zanedbávání. Dítě žijící v nevyhovujícím prostředí napodobuje a posupně si osvojuje nežádoucí charakterové vlastnosti a návyky.

1.4 Sanace rodiny

Definice sanace rodiny je uváděna jako postup podporující fungování rodiny, které jsou opakem postupů vyčleňujících některého člena rodiny kvůli tomu že je sám ohrožen nebo někoho ohrožuje. Sanace rodiny by měla být první volbou u většiny případů, kdy je sociální služba kontaktována kvůli problémům v rodinách. Podpora rodiny je souborem opatření sociálně právní ochrany, sociálních služeb a institucí, které jsou poskytovány převážně rodičům dítěte nebo dítěti, jehož sociální, biologický a psychologický vývoj je ohrožen. Důsledkem neřešení ohrožující situace pro dítě může být jeho umístění mimo rodinu. Principem sanace rodiny je podpora dítěte prostřednictvím pomoci rodině. (Bechyňková, Konvičková, 2020)

Cílem sanace je předcházení, zmírnění nebo eliminování příčin ohrožení dítěte a poskytnout rodičům i dětem pomoc a podporu k zachování rodiny. Jedná se o činnosti, které směřují k odvrácení opatření odebrání dítěte z rodiny, k realizaci kontaktů dětí s rodiči, k umožnění návratu dítěte do původní nukleární rodiny. (Bechyňková, Konvičková, 2020)

Rodinu ohroženého dítěte lze sanovat v případě kdy: (Bechyňková, Konvičková, 2020)

- je nezletilé dítě umístěno ve výkonu ústavní péče nebo kdy je dítě svěřeno do pěstounské péče či pěstounské péče na přechodnou dobu, cílem sanace je vytvoření podmínek pro kvalitní, bezpečný a smysluplný kontakt dítěte s rodinou.
- je dítěti soudem zrušená ústavní výchova a došlo ke svěřeni dítěte zpět do péče rodičů, sanace rodiny je tak důležitým faktorem udržitelnosti pozitivních změn v rodině.

- je ohrožené dítě v domácnosti rodičů a jeho zdravotní, psychická a sociální situace vykazuje rizika.
- Jsou rodiče, kteří během svého vývoje byli sami zanedbáváni a jsou nositelem rizika, že péči o své potomky budou zanedbávat.

Rodinu ohroženého dítě nelze sanovat v situacích kdy: (Bechyňková, Konvičková, 2008)

- Je dítě obětí krutého zacházení, rodiče nemají k dítěti žádnou citovou vazbu.
- Jsou rodiče závislí na alkoholu, návykových látkách a odmítají léčbu své závislosti.
- Jsou rodiče psychiatricky nemocní a nesouhlasí s léčbou a spoluprací na podporu rodiny.
- Jsou rodiče zbaveni rodičovské odpovědnosti.

1.5 Socializace

Socializaci můžeme definovat jako proces utváření vývoje člověka působením sociálních vlivů a jeho vlastních aktivit, kterými na tyto sociální vlivy odpovídá, vyrovnává se s nimi, podléhá jim, či je tvořivě zvládá. (Helus, 2007)

Socializace je proces, kterým se jedinec začleňuje do společnosti, a to prostřednictvím interakce s ostatními lidmi, institucemi a kulturními normami. Během tohoto procesu si jedinec osvojuje hodnoty, normy, dovednosti a chování, které jsou považovány za vhodné v rámci dané společnosti. Socializace začíná již v raném dětství a probíhá po celý život. (Řezáč, 1998)

Dle Heluse (2007) socializace probíhá v několika fázích. Začleňováním člověka do mezilidských vztahů, v těchto jedinec nachází své místo, postavení, porozumění pro své snahy rozvíjet se a smysluplně žít. Začleňováním člověka do společných činností, v nichž spolu realizuje společenství, realizuje své osobní cíle i cíle společné. A také integrováním člověka do společensko-kulturních poměrů, a to do pospolitosti lidí, kteří sdílí určité hodnoty a cíle, respektuje zásady a zvyklosti.

V této etapě se mění vztahy mezi dospívajícími a jeho rodiči, dochází ke změně stylu komunikace v rodině. Rodiče ztrácejí svou nadřazenou pozici, vztah k rodičům ze strany adolescenta se uklidňuje, tento již nemá potřebu se demonstrativně vůči nim vymezovat. Důležitou roli mají vrstevnické vztahy. Dospívající jedinec potřebuje oporu od lidí stejné věkové struktury, potřebuje s nimi sdílet své prožitky a získávat sociální dovednosti. Celý vývoj od dětství k dospělosti je charakterizován neustálým osamostatňováním, tento proces je spjat i s vrstevnickou skupinou, od které se zralý jedinec odpoutává.

2 PROBLEMATIKA ÚSTAVNÍ PÉČE

Ve své bakalářské práci popisují problematiku začlenění mladých lidí po odchodu z ústavní péče, v této kapitole se zaměřím na problematiku pojmu ústavní a ochranná výchova a zpracování typů zařízení ústavní péče.

2.1 Ústavní výchova

Občanský zákoník č. 89/2012 Sb. a Zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy č. 109/2002 Sb. upravuje formu ústavní výchovy. Mnoho analýz a výzkumů prokázalo, že děti vyrůstající v ústavní péči se často potýkají s vážnými obtížemi, a ústavní péče tak sama o sobě působí ve vztahu k jejich příznivému vývoji jako ohrožující faktor. Jedním z nejčastějších symptomů je psychická deprivace, která je důsledkem odloučení od rodiny a dlouhodobém pobytu v ústavním zařízení, jakož i institucionalizace dětí, což znamená oslabování schopnosti dětí orientovat se v přirozeném prostředí a projevovat se s takovou mírou samostatnosti, která je přiměřená jejich věku. (Matějček, 1994)

Ústavní péči je nutné brát vždy za dočasné opatření, nesmí být brána a ukládána jako sankce za sociálně ohrožující nebo protiprávní jednání. Účelem nařizování ústavní péče je náhrada rodinného prostředí v těch případech, kdy z důvodu na straně tohoto prostředí, dítě čelí nepřiměřenému, závažnému ohrožení svého příznivého vývoje a jeho přiměřené ochrany není možné dosáhnout jinými omezujícími opatřeními. Je nezbytné rozlišovat ústavní výchovu od výchovy ochranné, která již představují sankční formu. Dle § 14 odst. 2 zákona č. 359/1999 Sb. představuje ústavní výchova v systému rodinně-právních opatření na ochranu dětí nejvíce zasahující a omezující, a to z toho důvodu, že se jedná o krajní prostředek. Orgán sociálně právní ochrany dětí přistupuje k podání návrhu na nařízení ústavní výchovy pouze tehdy, pokud systematicky využil všechny dostupné a méně omezující alternativy, které však byly neúčinné.

O umístění do ústavní péče rozhoduje soud. Orgán sociálně právní ochrany dětí (dále jen SPOD) podává návrh k okresnímu soudu s výrokem konkrétního zařízení, do kterého má být dítě umístěné, a to zásadně s respektováním individuálních potřeb dítěte. Po umístění dítěte do ústavní péče, je nutné brát toto dítě jako ohrožené, a je nutné vycházet z jeho potřeb. Je zřejmé, že tato kolektivní zařízení dítěti nejsou schopny benefity rodinného prostředí nahradit, je však nutné způsob realizace ústavní péče tomuto cíli maximálně přizpůsobit.

Jak uvádí materiál Základní východiska výkonu sociální kurately pro děti a mládež je rolí SPOD především sledování a dodržování práv dítěte v zařízení pro výkon ústavní

a ochranné výchovy. Zákon č. 359/1999 Sb. ukládá sociálnímu kurátorovi ve vztahu k dítěti umístěném v ÚP navštívit jej minimálně jednou za 3 měsíce, přičemž doba 3 měsíců je pouze orientační. Návštěva dítěte vychází především z jeho potřeb a může být častější než minimální možná doba.

2. 2 Ochranná výchova

Ochrannou výchovu upravuje zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže. Nezletilé dítě je trestně odpovědné dosažením 15. roku věku. Zákon o soudnictví však zavádí pojem tzv. relativní trestní odpovědnost mladistvých, kdy důsledkem je, že ani po dovršení 15. roku věku nemusí automaticky nastat trestní odpovědnost za trestný čin.

Ochrannou výchovu ukládá soud nezletilému dítěti jako sankci za spáchání trestného činu, v případech, kdy o výchovu nezletilého není řádně postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině, pokud dosavadní výchova mladistvého byla zanedbávána, nebo pokud prostředí, v němž žije mladistvý, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy. Ochranná výchova potrvá, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však do dovršení 18. roku věku mladistvého, a může být nařízena nezletilým od 12. roku věku. Ochranná výchova v sobě zahrnuje složku jako je ochrana společnosti a složku nápravy mladistvého, jejím účelem je ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvých. Pokud mladistvý prokáže zlepšené chování, může soud přeměnit ochranou výchovu na výchovu ústavní.

Orgán sociálně právní ochrany dětí má následně oprávnění podat návrhy ve věci nezletilého dítěte ve smyslu prodloužení ochranné výchovy, změny ochranné výchovy, propuštění z ochranné výchovy, tyto návrhy může podat i státní zástupce, probační úředník, instituce, ve které se mladistvý nachází.

2.3 Typy zařízení ústavní péče

Zákon č. 109/2002 Sb. v § 2 uvádí následující druhy zařízení.

Diagnostický ústav

Diagnostický ústav je zařízení, které přijímá nezletilé s nařízeným předběžným opatřením, nařízenou ústavní či ochranou výchovou. Základní funkcí tohoto ústavu je komplexní diagnostické vyšetření dítěte formou pedagogických a psychologických činností. Důležitou funkcí je funkce terapeutická, výchovná, vzdělávací, sociální a koordinační. Na

základě výsledků diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností zpracovává komplexní zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb. Umisťují se zde děti na dobu nepřesahující 8 týdnů, ve věku od 3 do 18 let, popřípadě 19 let. Po tomto diagnostickém pobytu a vypracování individuálního programu pomoci s návrhy doporučených metod a prognóz jsou nezletilé děti umisťovány zpět do rodiny nebo do zařízení náhradní rodinné péče. Tento typ zařízení není pro práci stěžejním, neboť děti zde zpravidla do zletilosti nezůstávají. (Jedlička, 2004)

Dětský domov

Dětský domov je v Zákoně č. 109/2002 Sb., charakterizován jako zařízení, které zajišťuje péči pro klienty bez závažných poruch chování. Jsou zde umisťovány děti od 3 do 18 let věku, mohou zde být případně umístěné i nezletilé matky spolu s jejich dětmi. Děti se vzdělávají ve školách, která nejsou součástí zařízení. Jedná se o běžný dětský domov, který pečuje o děti a plní výchovné, vzdělávací a sociální úkoly vzhledem k umístěným dětem. Nezletilí jsou do dětského domova umístěni na základě rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy zpravidla z důvodů sociálních, nebo jim nemůže být výchova zprostředkována náhradní rodinou péčí nebo prostřednictvím biologické rodiny (Jedlička, 2004).

Dětský domov se školou

Děti s nařízenou ústavní výchovou se závažnými poruchami chování nebo s přechodnou či trvalou duševní poruchou jsou umisťovány do dětského domova se školou. Do tohoto zařízení jsou umisťovány děti od 6 let věku do ukončení povinné školní docházky na základě rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy pro závažné poruchy chování nebo nařízení ochranné výchovy v případě, kdy se dítě dopustilo protiprávního jednání ve věku mladším 15 let a není realizovatelný alternativní způsob nápravy jeho protiprávního jednání. Pokud u klienta přetrvávají i po ukončení základního vzdělání poruchy chování, které znemožňují vzdělávání na střední škole mimo zařízení, je tento jedinec přeřazen do výchovného ústavu. (Zákon č. 109/2002 Sb.)

Výchovný ústav

Výchovný ústav je specifická forma ústavu pečující o jedince starší 15 let věku s vážnými poruchami chování, kterým byla soudem nařízena a uložena ústavní či ochranná výchova. V zařízení jsou umisťováni mladiství, kteří se dopustili závažného protiprávního jednání a jejichž chování je považováno za ohrožující a rizikové jak vůči sobě samým, tak pro

společnost. Výchovný ústav plní funkci nápravnou, výchovnou, sociální, ochranou, výchovnou a vzdělávací. Za rizikové chování jedinců můžeme označit záškoláctví, krádeže, agresivní chování vůči osobám či majetku, užívání návykových látek, kriminalita. D výchovného ústavu může být umístěné i dítě ve věku 12 let s nařízenou ústavní či ochrannou výchovou. (Zákon č. 109/2002 Sb.)

2.4 Rizika ústavní péče v souvislosti se začleněním mladých jedinců

Rizika ústavní péče v souvislosti se začleněním mladých jedinců zahrnují potenciální negativní dopady, kterým mohou tito jedinci čelit během svého pobytu v ústavním zařízení a po jeho opuštění. Mezi tato rizika mohou patřit: (Múhlpachr, 2001)

1. **Riziko sociální izolace a ponorková nemoc:** Děti a mladiství v ústavní péči mohou čelit sociální izolaci, kvůli nedostatku přístupu k podporujícím rodinným a komunitním sítím. Tento stav může vést k ponorkové nemoci, ze které se nelze vymanit, jejímž důsledkem je vztahovačnost, uzavřenost, agresivita a zvýšená sugestibilita. (Múhlpachr, 2001)
2. **Riziko narušení emocionálního vývoje:** Nedostatek stabilních a pevných vztahů v ústavním prostředí může vést k narušení emocionálního vývoje a může způsobit problémy v budoucích mezilidských heterosexuálních a homosexuálních vztazích. (Múhlpachr, 2001)
3. **Riziko ústavního syndromu:** Dlouhodobý pobyt v ústavním zařízení může vést k vývoji ústavního syndromu, který zahrnuje apatii, depresi, nedostatek motivace a nedostatečnou schopnost samostatného fungování.
4. **Riziko hospitalismu,** který je způsoben dlouhodobým pobytem v ústavní péči. Hospitalismus je popisován jako stav pozitivní adaptace na podmínky ústavní péče, které však snižují schopnost se správně adaptovat na neústavní život. Hospitalismus je nezávažnějším rizikem dlouhodobého pobytu jedinců v ústavech, kdy jedinci ztrácejí schopnost orientace v přirozeném vnějším světě. (Múhlpachr, 2001)
5. **Riziko nesprávného sociálního začlenění:** Po opuštění ústavní péče mohou mít mladí jedinci obtížnosti se začleněním do společnosti kvůli nedostatečným dovednostem a zkušenostem, které získali během pobytu v ústavním zařízení.

3 FORMY EXISTUJÍCÍ POMOCI URČENÉ MLADÝM LIDEM, ODCHÁZEJÍCÍM Z ÚSTAVNÍ PÉČE

Tato bakalářská práce pojednává o odchodu mladých lidí z ústavní péče a z tohoto důvodu se v této části práce zaměřím na existenci pomoci ze strany státu pro výše uvedené jedince.

Pokud odchází z fungující rodiny dospělý člověk, znamená to pro rodiče řadu starostí. Rodiče se snaží vybavit své dítě vším potřebným, aby v životě nestrádalo, takovýto člověk je na tento odchod soustavně připravován. Mladí dospělí, kteří odcházejí z ústavní péče, mají na sobě ne-jeden nelehký úkol. Jedním z hlavních problémů mladých lidí, kteří odcházejí z dětských domovů, je neznalost rodinného života, neschopnost hospodařit s vlastním rozpočtem, absence sociálního zázemí, absence bytového a hmotného zabezpečení. S odchodem mladých dospělých z ústavní péče se pojí samostatný nový život v novém světě. Řada osob zabývající se problematikou odchodu mladých lidí z ústavní péče zastává názor, že je třeba hledat možnosti prevence na samém počátku, připravovat je na odchod již od 15. roku věku. Pokud totiž budou děti vyrůstat v prostředí, kde má určitou funkci otec i matka, kde vládne rodinná atmosféra, kde se uklízí, hrají společenské hry, kde probíhají denní rituály, nakupuje se a jiné, budou tyto děti na samotný život lépe připraveny. Důsledkům, které mohou vzniknout při absenci rodiny, by bylo možné předcházet náhradní rodinnou výchovou, která by měla být vždy upřednostněna před výchovou ústavní.

V případě, kdy se dítě nepodaří z různých důvodů umístit v náhradní rodině, je do svých 18 let odkázáno na život v ústavním zařízení.

3.1 Pomoc mladým lidem odcházejícím z ústavní péče ze strany společnosti

Příprava na odchod jedinců z ústavní péče může být jakkoli účinná, v reálném životě se však tito lidé setkávají se situacemi, které často nezvládají řešit. Cesty dívek a chlapců po odchodu z ústavní péče mohou vést různým směrem. Někteří se obrátí na své příbuzné, kteří jsou ochotni jim poskytnout sociální zázemí. Rizika a dopady ústavní péče na jedince jsou dnes v podvědomí společnosti a žádají si více pozornosti. Na jaké prostředky a na jakou pomoc mají nárok jedinci, kteří se náhle ocitli dezorientovaní v neznámém světě, bez dostatku finančních prostředků, bez opory blízkého člověka? Co jim dokáže dnešní společnost nabídnout?

3.1.1 Finanční zabezpečení mladých dospělých odcházející z ústavní péče

Aktuální finanční podpora mladých lidí vychází ze zákona o výkonu ústavní a ochranné výchově a je následující:

Jednorázový peněžitý příspěvek

Mladým dospělým, kteří po dosažení zletilosti odchází z dětského domova, se podle skutečné potřeby v době propuštění a podle hledisek stanovených vnitřním řádem ústavu poskytuje věcná pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek podle § 33 zákona č. 109/2002 Sb. zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Jednorázový příspěvek domovy poskytují zpravidla do částky 20 000 Kč.

Jednorázový zaopatřovací příspěvek

Díky nové legislativě zákona č. 359/1999 Sb., O sociálně právní ochraně dětí mají mladí dospělí po odchodu z ústavní péče nárok na jednorázový zaopatřovací příspěvek v částce 28 750 Kč. Pokud mladiství je i nadále studující a nežije v ústavní péči má nárok na opakovaný zaopatřovací příspěvek vyplácený měsíčně v částce 17 250 korun českých. Zaopatřovací příspěvek není dávkou pěstounské péče, vznikl na základě nutnosti pomoci mladým lidem po odchodu z ústavní péče a z důvodu jejich finančního zabezpečení v případech, kdy tito jedinci nadále studují. Zaopatřovací příspěvek vyplácí krajská pobočka Úřadu práce, která je příslušná k rozhodování o zaopatřovacím příspěvku, je vyplácen v české měně. Opakující zaopatřovací příspěvek může být mladým lidem vyplácen do 26 let, a to v případě že studují, pokud přestanou studovat, nárok na dávku zaniká. Tento nárok lze znovu obnovit obnovením studiu zejména však do 26 let věku jedince. Nárok na tuto jednorázovou a opakující se dávku nemají jedinci,

kteří vycházejí z ochranné ústavní výchovy. Přestože se jedná o nevelkou peněžní částku, otázkou zůstává, jak s ní mladý člověk, který již není pod kontrolou zaměstnanců dětského domova, naloží.

Další důležitou formou pomoci mladých dospělých odcházejících z ústavní péče je bezesporu poradenská činnost zajišťována státem. Tato poradenská pomoc je provázána od nezletilosti jedince umístěného v zařízení, kdy tuto činnosti zajišťuje sociální kurátor pro děti a mládež až do věku jeho plnoletosti, kde výkon poradenství zabezpečuje sociální kurátor pro dospělé.

3.1.2 Poradenská pomoc sociálního kurátora pro dospělé

Paragraf 33 zákona č. 109/2002 Sb. uvádí, že se mladým dospělým ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany poskytuje poradenská pomoc týkající se zajištění bydlení a práce a současně je jim následující 2 roky po opuštění zařízení zajišťována pomoc při řešení tíživých životních situací.

V České republice náleží péče o mladistvé propuštěné z ústavní výchovy mezi činnosti sociálních kurátorů. Na sociální kurátory se vztahuje zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb., díky němuž má každý jedinec právo na odborné bezplatné poradenství při nepříznivé sociální situaci. Poradenství rozděluje na základní a odborné. Sociální kurátor pro dospělé je specializovaný pracovník krajských, magistrátních nebo obecních úřadů, který poskytuje sociální péči osobám společensky nepřizpůsobeným. Mezi tento okruh osob patří také osoby propuštěné ze školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy po dosažení zletilosti (§ 52 vyhlášky 182/1991 Sb.). V zákoně č. 108/2006 Sb. také nalezené služby sociální prevence, které napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení. Mezi tyto služby řadíme azylové domy, domy na půl cesty, nízkoprahová zařízení. Tyto instituce popisují v následující části práce.

Sociální kurátor pro dospělé na základě své vlastní diagnostické činnosti a ve spolupráci s dalšími institucemi poskytuje sociální služby a peněžitou pomoc. Zároveň poskytuje, doporučuje, případně zprostředkovává sociální, právní a psychologickou pomoc osobám, kterým hrozí bez pomoci společnosti sociální vyloučení a propadnutí se do chudoby z důvodu jejich tíživé životní situace. V rámci své činnosti spolupracuje mimo jiné také se školskými zařízeními pro výkon ústavní výchovy. Kontakt s klienty je svobodný, dobrovolný.

V zákoně o hmotné nouzi č. 111/2006 Sb. najdeme možnosti finanční podpory nejen pro mladé jedince. Jedná se o pomoc k zajištění základních životních podmínek. Za osobu v hmotné nouzi může považovat i osobu, která ukončila pobyt v ústavní péči. Úřad práce vyplácí dávky

- příspěvek na živobytí,
- doplatek na bydlení,
- mimořádnou okamžitou pomoc.

3.2 Jiné formy pomoci určené mladým lidem opouštějící ústavní péči

Po ukončení a odchodu z ústavní péče se mladí lidé často vracejí ke své biologické rodině, neboť nemají zajištěné žádné bydlení či finanční podporu. Původní rodinné prostředí však často bývá problematické až nefunkční. Česká republika nabízí síť pomoci těmto lidem a nabízí startovací bydlení například v azylových domech, domech na půl cesty, bydlení v ubytovnách, startovacích, sociálních bytech či městských bytech. (Kovařík, 2004)

3.2.1 Domy na půl cesty

Nejtěžším úkolem pro mladé lidi odcházející z ústavní péče je bezesporu zajištění bydlení a také zajištění finanční situace, jak uvádí ve svém výzkumu Kovařík. (2004, s. 119).

Half way house anglický pojem, ze kterého vychází český překlad slova domy na půl cesty. Jako první tyto domy vznikaly v Anglii a jejich klienty byly děti, které byly odsouzeny za drobné zločiny, a které právě opouštěly věznice. Tuto instituci mohou mladí lidé odcházející z dětských domovů využít, a to po dosažení zletilosti nejdéle však do 26 let věku. Jedná se o byty, které jsou spojeny s pravidelným dohledem odborného sociálního pracovníka. Cílovou skupinou jsou mladí lidé, kteří se ocitli v těžké životní situaci, kterou vnímají jako obtížnou a nejsou schopni ji řešit vlastními silami ani za pomoci blízkého okolí.

Cílem domu na půl cesty je nabídnutí přechodného bydlení a poskytnutí pomoci při přechodu z ústavní péče do samostatného života. Snahou je, aby klienti získali co největší samostatnost. K tomuto účelu v těchto domech většinou pracují sociální pracovníci a psychologové, jejichž činnost je zaměřena na odstranění negativních sociálních situací jako jsou získání a udržení zaměstnání, vyřízení dávek sociální pomoci, zvyšování či doplňování vzdělání, snadnější komunikace s úřady. Odborní pracovníci této instituce se zaměřují i na psychický stav klienta, a na jeho aktivní řešení osobních problémů.

Dle vyhlášky 505/2006 Sb., § 23 (zákon č. 108/2006 Sb.) jsou v domě na půl cesty poskytovány čtyři základní činnosti. Jako první je uváděna povinnost poskytnout bydlení, dále zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti a také uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí. Pobyt v domech na půl cesty je spojen s plněním určitých pravidel. Klienti musí mít trvalý zdroj příjmů, ať se jedná o dávky státní sociální podpory či příjem financí ze zaměstnání, které využívají na uhrazení pobytu, tak na své běžné výdaje. Mimo jiné musí obyvatelé dodržovat řád domu, podílet se na úklidu společných prostor a jiných povinnostech, které vyplývají ze standardů a pravidel dané instituce.

Domy na půl cesty představují jedno z nejvhodnějších řešení, které se naskytne po odchodu z dětského domova. Za důležité považujeme zejména to, že se nejedná o pouhé poskytnutí střechy nad hlavou, ale o pobyt, který je spojen s určitým integračním programem.

V České republice aktivně fungují domy na půl cesty, nacházejí se ve 40 městech a obcích ČR. Mohou být zaměřeny na různou klientelu, některé jsou určeny jen pro dívky, jiné pro chlapce. Je vhodnější, aby mladí dospělí, kteří odchází z dětských domovů, byli umístováni zejména v těch zařízeních, která jsou pro ně jako cílovou skupinu vytvořena z důvodu, aby si tyto mladí lidé neosvojovaly nežádoucí vzory chování.

Mezi nevýhody domů na půl cesty patří neexistence návazných služeb a možností, kterých by klienti po odchodu z domu na půl cesty mohli nadále využít. Sociální a startovací byty je nedostatek, a pokud nějaké existují, bývají trvale obsazeny. Rozdíl mezi domem na půl cesty a sociálním bytem lze spatřovat v tom, že sociální byt je klientovi poskytnut na delší období a nezahrnuje integrační a resocializační program. Platit nájem či podnájem bytu za tržní ceny si bude moci dovolit jen málokdo z mladých lidí opouštějících dětské domovy. Na základě těchto zjištění lze dospět k závěru, že domy na půl cesty se staly dobrým řešením bytové otázky a představují jakýsi záchytný bod, bez kterého by mladí lidé po odchodu z dětského domova většinou skončili přímo na ulici. Pokud však nebudou existovat navazující nabídky bydlení pro ohroženou skupinu obyvatel, jen těžko dojde k eliminaci osob ohrožených sociálním vyloučením a osob bez přístřeší. (Matoušek, 1999).

3.2.2 Azylové domy

Sociální pomoc, které mohou v krajním případě mladí lidé odcházející z dětských domovů využít je pomoc azylových domů, které poskytují pobytovou službu na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci. Jedná se o pomoc určenou především osobám, které již delší dobu žily bez přístřeší, jsou závislé na alkoholu, omamných látkách. (Matoušek, 2003)

V České republice existují azylové domy pro mladé do 26 let. Databázi těchto azylových domů najdeme na internetových stránkách organizace Sdružení azylových domů nebo na stránkách ministerstva práce a sociálních věcí v registru poskytovatelé sociálních služeb.

V azylových domech jsou klientům poskytovány základní služby, které jsou garantovány zákonem č. 108/2006 Sb. Tyto služby můžeme rozdělit do několika fází.

- 1) **V první fázi** je poskytována možnost přespání na ubytovnách, kde musí klienti projít hygienickou očištěnou. Kromě občasného přespání může ubytovna nabízet také uspokojení základních potřeb (strava, ošacení, hygiena, lékařská péče apod.)
- 2) **Ve druhé fázi** poskytují azylové domy ubytování na několik měsíců až jeden rok. Předpokladem je, že se obyvatel takového zařízení bude podílet na sociálně terapeutických programech směřujících k jeho znovu-začlenění do společnosti. Ubytování je zpoplatněné.
- 3) **Třetí fáze** je charakteristická ubytováním v zařízení s několika samostatnými byty, které mají ověřit schopnost jedince začlenit se do společnosti a jeho schopnost samostatně hospodařit. Dohled provádějí většinou sociální pracovníci. Obvykle se hovoří o domech na půl cesty.
- 4) **Čtvrtá fáze** představuje ubytování v sociálním (nájemném) bytě. Nabídka těchto bytů je však velmi omezená.

Zásadní problém spočívá v tom, že většina zařízení nemůže takové odstupňované ubytovací služby nabídnout. Následkem toho většina klientů „uvázne“ ve druhé nebo třetí fázi, což může vést k rezignaci a ztrátě motivace na hledání lepších možností.

3.2.3 Neziskové organizace

Mezi nestátní organizace, které v České republice poskytují pomoc lidem společensky vyloučeným a lidem, kterým společenské vyloučení bezprostředně hrozí, patří zejména zapsané spolky a ústavy. Tyto neziskové organizace nabízejí služby a programy, které mohou napomoci k úspěšnému vstupu do samostatného života. (Linhartová, 2013)

Ze současných organizací jsme si vybrala dvě, které se zabývají pomocí a podporou zejména lidem opouštějící ústavní péči.

Vybrané neziskové organizace poskytující pomoc lidem opouštějící ústavní péči:

1. Mimo domov, zapsaný spolek (dále jen z.s.)

Zařízení Mimo domov je organizací založená v roce 2008 s cílem se věnovat dětem žijícím v pobytových zařízeních a trávit s nimi volný čas. Zaměřují se také na mladé dospělé, kteří se chystají vykročit do samostatného života. Spolek se snaží také o transformaci systému, osvětu, změnu legislativy, tak aby bylo o děti odcházející z ústavní péče dobře postaráno. Důležité pro spolek je, aby děti a mladí lidé vyrůstali v bezpečném prostředí. Domov je od roku 2016 realizátorem projektu život nanečisto. Součástí tohoto projektu jsou kurzy zaměřené na domácnost, práci, vztahy. Spolek Mimo domov je jedním z realizátorů výzkumu společnosti IPSOS z roku 2015, který se zaměřoval na připravenost odchodu dětí z dětských domovů. (MimoDomov.cz, [online])

2. Letní dům, zapsaný ústav (dále jen z.ú.)

Zařízení Letní dům, je domem, které poskytuje podporu ohroženým rodinám, pěstounským rodinám a dětem, které vyrůstají v ústavní péči již od roku 1997. Organizace pomáhá mladým lidem, kteří odcházejí z ústavní péče dospět k samostatnému životu ve formě projektu „*spolu do zaměstnání*“. Tento projekt nabízí získání potřebné kvalifikace, pomoc v orientaci na trhu práce a pomoc s hledáním zaměstnání. Zařízení vytváří důležitý prostor pro individuální podporu a poradenství a orientaci ve složitých situacích po odchodu mladých lidí z dětských domovů, tuto podporu nabízí zařízení dlouhodobě, zejména po dobu potřeby jedince. (Letní dům, z. ú. [online])

PRAKTICKÁ ČÁST

4 PRAKTICKÁ ČÁST ZAMĚŘENA NA HLOUBKOVÉ ROZHOVORY

Ve své teoretické části bakalářské práci se věnuji tématu odchodu mladých dospělých z ústavní péče a navazuji praktickou částí, ve které popisují realizované kvalitativní výzkumné šetření. Toto výzkumné šetření bylo provedeno technikou hloubkových individuálních rozhovorů s vybranými jedinci, kteří ukončili pobyt v ústavní péči a ústav opustili. Ke zmapování této problematiky jsem využila hloubkových rozhovorů proto, že se jedná o často užívanou techniku v rámci kvalitativního šetření, která přinese zkoumanému tématu podrobné informace. Hloubkové rozhovory slouží k hlubšímu poznání tématu s konkrétním vybraným respondentem. Hloubkový rozhovor můžeme definovat jako nestandardizované dotazování účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí otevřených otázek. Prostřednictvím hloubkového rozhovoru jsou zkoumány členové určité specifické sociální skupiny. Mezi kladné stránky výzkumu je získání popisu osobní zkušenosti respondenta, jeho popisu osobních prožitků, postojů a názorů. Nevýhodou kvalitativního výzkumu je, že získané znalosti nemusí být zobecnitelné na populaci a do jiného prostředí. Musíme brát v potaz, že výsledky mohou být ovlivněny i subjektivním pohledem výzkumníka. (Švaříček, Šed'ová, 2007)

4.1. Cíl kvalitativního výzkumného šetření

Hlavním cílem kvalitativního výzkumného šetření je získat informace týkající se začlenění mladých lidí po odchodu z ústavní péče, získat jejich osobní postoje, názory, prožitky a hodnocení života v ústavní péči a života mimo něj.

Dílčí cíl je na základě rozhovorů **identifikovat hlavní klíčové problémy**, které v současné době mohou komplikovat mladým dospělým životní situaci související s odchodem z dětského domova nebo z jiné formy ústavní péče.

Stanovila jsem si výzkumné problémy, které mám za to, že jsou problémem mladých dospělých po odchodu z ústavní péče.

Výzkumné problémy

- 1) **Mladiství z ústavního zařízení častěji studují učební obory.**
- 2) **Mladiství mají po odchodu z ústavní péče problém nalézt bydlení.**
- 3) **Mladiství z ústavní péče mají problematické sociální vztahy (partnerské i rodinné).**
- 4) **Mladiství mají po odchodu z ústavní péče problém získat zaměstnání.**

4. 2 Realizace kvalitativního výzkumného šetření zaměřeného na postoje respondentů

4.2.1 Charakteristika a způsob výběru respondentů

Metoda výběru vzorku praktické části byl takzvaný účelový výběr založený na úsudku výzkumníka o tom, co by mělo být pozorováno, o čem by mělo být diskutováno. (Disman, 2011)

Kritériem stanovení výzkumného vzorku byly osoby po odchodu z ústavní péče ve věkové struktuře 19 až 21 let. Kritériem nebylo pouze volba věkové struktury ale také ochota respondentů sdělit své osobních zkušeností a prožitky. Počet osob, se kterými byl proveden rozhovor bylo pět respondentů, kteří prošli ústavní péčí.

Respondenti rozhovorů jsou mé osobě dobře známé, s těmito jsem v rámci svého výkonu práce na pozici sociálně právní ochrany dětí (dále jen SPOD) dlouhodobě spolupracovala, hájila jsem jejich zájmy u okresních soudů, pravidelně jsme je v zařízení ústavní péče navštěvovala, a to zejména do jejich zletilosti. I z tohoto důvodu, že dlouhodobě pracuji na pozici sociálního pracovníka sociálně právní ochrany dětí, jsem upotřebila svou pracovní pozici při výběru tématu k psaní bakalářské práce. Velmi si cením možnosti dialogu a otevřenosti bývalých klientů k mé osobě, a tím pádem možnosti zakomponování rozhovorů do bakalářské práce. Kontakt s těmito respondenty jsem v rámci mé práce zahájila formou telefonního hovoru nebo přes sociální sítě, kdy jsem se těchto dotazovala na možnost provést s nimi rozhovor. K mému potěšení všichni mnou oslovení bývalí klienti k rozhovoru svolili za předpokladu neuvedení skutečných jmen, skutečných míst pobytu a skutečného ústavu, ze kterých tito mladí lidé vycházeli. Respektuji v plné míře anonymitu všech respondentů.

4.2.2 Charakteristika použitých metod

V bakalářské práci jsem využila polo-strukturovaný rozhovor vycházející z hloubkového rozhovoru. Technika polo-strukturovaného rozhovoru obsahuje schéma, které je pro tazatele závazné. Schéma specifikuje okruh otázek, na které se budu ptát. Respondentům byly položeny otázky orientované převážně na zkušenosti po odchodu z ústavní péče, na jejich sociální vztahy, na jejich vzdělání, na jejich materiální a finanční zabezpečení. Pomocí otevřených otázek můžeme porozumět pohledu jiných lidí, aniž by byl jejich pohled omezen pomocí výběru položek v dotazníkovém šetření. Zároveň nám umožňuje reagovat na povahu rozhovoru, případně měnit znění a pořadí otázek. (Švaříček, Šedřová, 2007)

Metodu jsem zvolila i z toho důvodu, že umožňuje hlubší náhled do problematiky a poskytuje příležitost pro doptávání se.

Po realizaci rozhovorů s respondenty jsem provedla přepis, který je součástí bakalářské práce. V přepsaných rozhovorech jsem se zaměřila na oblasti, které jsem si stanovila ve výzkumném problému. Tyto oblasti jsem vyznačila v textu tučně. Rozhovory jsem v závěrečné části analyzovala.

4.2.3 Realizace kvalitativního výzkumného šetření

Rozhovory s respondenty byly prováděny na místech, kde se všichni dotazovaní cítili bezpečně a pohodlně. Jeden rozhovor byl realizován u respondenta v jeho domácím prostředí, tři pohovory byly realizovány v prostředí klidného přírodního parku, jeden pohovor byl realizován v kavárně. Samotnému pohovoru vždy předcházelo krátké povídání o aktuální situaci, o celosvětových problémech, a to z důvodu uvolnění atmosféry. Jak jsem uvedla, výše se všemi respondenty jsem v minulosti pracovala, a tak navázání přátelské a pohodové atmosféry bylo jednodušší. Rozhovory trvaly od 40 minut do 60 minut. Část rozhovorů byla nahrávána na diktafon, část rozhovoru byla zaznamenávána na papírové archy.

Okruhy témat v rámci hloubkových rozhovorů:

Bydlení

- Jak si respondent našel aktuální bydlení, kdo mu pomáhal?

Sociální vztahy

- Zdali je respondent v kontaktu se svou biologickou rodinou, jak hodnotí tyto vztahy.
- Zdali je respondent v kontaktu s osobami ze zařízení z ústavní péče.
- Zdali má respondent partnera, jak hodnotí tento vztah.
- Zdali má respondent přátelé.
- Na koho se v případě pomoci respondent obrací.

Zaměstnání, vzdělání

- Jaké školské zařízení má respondent vystudované.
- Jaké má respondent zaměstnání, zdali bylo těžké zaměstnání nalézt.
- Zdali respondentovi někdo pomáhal v hledání zaměstnání.
- Zdali je respondent v zaměstnání spokojený.

4.3 Vyhodnocení informací získaných výzkumným šetřením

Po ukončení výzkumného šetření prostřednictvím hloubkových rozhovorů jsem přistoupila k interpretaci získaných informací.

4.3.1 Rozhovor 1 Anna

Dívka 21 let. Dívka byla odebrána z biologické rodiny v útlém věku, na tuto situaci si nepamatuje. Byla odebrána okresním soudem na základě podnětu orgánu sociálně právní ochrany dětí spolu se sourozeneckou skupinou, z důvodu velmi špatné až tristní péče matky, která navíc trpěla psychickými problémy.

Dívka byla svěřena do pěstounské péče na trvalou dobu, kde pobývala do svých 15 let. V náhradní rodině docházelo ke komplikovaným vztahům mezi ní a pěstounkou, dívka období popisuje jako velmi psychicky náročné. Biologická matka respondentku neustále negativně atakovala a kontaktovala prostřednictvím sociálních sítí, jednání matky označuje za stalking. Annin komplikovaný vztah s biologickou matkou, se prolínal do konfliktů s pěstounkou. Od pěstounky vnímala negativní postoj a tím se kvalita jejího života zhoršovala. Utvrzovala se v tom, že nemá nikdy a v ničem její podporu. Od matky vnímala pocit využívání a ovlivňování. Respondentka se navázala na partu nezletilých, kteří vedli zahálčivý život, užívali návykové látky. Dívka ve skupině teenagerů začala užívat tramal s marihuanou, tato kombinace látek ji značně uklidňovala. Popisuje, že užívání omamných látek bylo řešením aktuální situace, stav popisuje jako zklidňující. V této době přestala respektovat hranice, nedodržovala žádná výchovná pravidla pěstounky ani společnosti. Dívka vnímala partu kamarádů jako svou rodinu, tito jediní ji chápali a dokázali jí dát podporu. Následně byla na základě návrhu OSPOD dívka svěřena do výchovného ústavu. Na toto období vzpomíná negativně, popisuje smrt přítele, na kterého byla spolu s jeho rodinou silně navázána. Přítel dívky byl drogově závislý, a právě drogy byly příčinou jeho smrti. Anna opakovaně z výchovného ústavu nelegálně odcházela, pátrání po ní bylo složité. Dva měsíce pobývala u své biologické matky. Období popisuje jako otevření očí a velkou zkušenost s matkou, která jí pomohla uzavřít minulost a začít nový a lepší život. Matka je psychicky nemocná, závislá na alkoholu, dceru využívala ke krádežím, nabízela jí jako sexuální společníci. Anna se po této těžké zkušenosti sama vrátila do výchovného ústavu, kde započala psychologická a psychiatrická péče. Dívka se **vyučila v oboru prodavačka, kamarádské vztahy byly v ústavní péči pouze povrchní, nevzpomíná na žádné dobré přátele. Pobyt v ústavní péči hodnotí jako pozitivní.** Ústavní péče ji dle jejích slov vrátila do života, a je přesvědčena, pokud by se jí takovéto pomoci nedostalo, ocitla by se na dně

společnosti. **Vybudovala si silný vztah s matkou bývalého zemřelého přítele**, kterou často navštěvuje a tím se pro ni stala blízkou osobou. **Řešily společně běžné všední záležitosti, hledání pracovních příležitostí a bydlení. Anna nastoupila do zaměstnání po absolvování pečovatelského kurzu v domově pro seniory. Tuto práci si zvolila sama, práce ji naplňuje a již třetím rokem pracuje na stejném pracovišti.** V zaměstnání je oblíbená, kolektiv zaměstnanců ji pomáhal, stal se pro ni nedílnou součástí osobního života. **Díky kolegům si našla samostatné bydlení.** Ohledně sociálních vztahů dívka uvádí, že má **velmi blízký, hluboký a trvalý vztah se svými sourozenci. S biologickou matkou a otcem není v kontaktu, tyto kontakty nechce ani obnovit, jsou pro ni patologické.** Dívka žije **s partnerem**, který vyrůstal v neutěšených sociálních podmínkách, v minulosti byl závislý na omamných psychotropních látkách. Tento **partnerský vztah hodnotí pozitivně**, oba pracují, váží si toho, že jim bylo umožněno začít žít plnohodnotný společenský život.

4.3.2 Rozhovor 2 Barbora

Bára, 20 let, byla odebrána z biologické rodiny v útlém věku, z důvodu mentální zaostalosti rodičů, z důvodu sociální slabosti rodiny. V předškolním věku byla dívka svěřena do trvalé pěstounské péče. Dětství s pěstounkou popisuje dívka jako šťastné a podpůrné, zprvu se dívce v pěstounské rodině věnovali s maximální pozorností. V pubertálním období Bára nastávaly drobné konflikty, které byly trestány a vyústily v sebepoškození. Důsledkem toho byla žádost Bára o umístění do dětského domova.

Na návrh sociálně právní ochrany dětí byla dívka umístěna v dětském domově, kde byla až do své zletilosti. **Dívka začala studovat střední odbornou zdravotnickou školu, kterou pro náročnost studia nedokončila. Nastoupila na učební obor kuchař - číšník, který úspěšně vystudovala. V dětském domově měla dívka velkou oporu ve vychovatelích, kteří ji následně pomohli s hledáním samostatného bydlení. Aktuálně dívka žije ve startovacím bytě, pracuje v oboru restauračním – jako servírka. Zaměstnání dívka našla ve spolupráci s vychovateli dětského domova, kteří jí byli vzorem. Práce v gastronomii respondentku naplňuje, je velmi komunikativní, uvědomuje si svou šanci. Barbora udržuje kontakty se svými sourozenci, s biologickou matkou ani otcem není dívka kontaktu, vnímá rodinu jako nefunkční a nerada na ni vzpomíná. V současné době nemá partnerský vztah, pravidelně se navštěvuje se svými sourozenci, společně cestují a tráví společné dovolené. V svém dosavadním životě nemá žádnou důležitou vztahovou osobou, u které by našla pochopení. Vychovatelé dětského domova byli v době jejího umístění důležitými lidmi, ale matku a otce nikdy nenahradí. Barbora působí spokojeně a se svým osudem se vyrovnala, ráda navštěvuje koncerty se svými přáteli, které získala při studiu na střední škole.**

4.3.3 Rozhovor 3 Cyril

Chlapec, 19 let, původně žil v rodinném prostředí spolu se svými sourozenci a rodiči. V sedmi letech byl svěřen do ústavní péče běžného dětského domova, kde pobýval do svých 18 let. Chlapec byl odebrán z péče rodičů. Důvodem odnětí byly nevyhovující bytové podmínky, sociální zanedbání s neslučitelnou péčí o nezletilé děti. Chlapec období popisuje velmi emotivně. Nerad toto období vzpomíná. Rodina se často stěhovala, žila v nevhodných pronajatých bytech a polorozpadlých domech. Cyril podléhal skepsi a smutku. K matce měl silnou citovou vazbu. Společně i s jeho sourozenci vyrůstali v ústavní péči. Cyril se **vyučil v oboru zednickém, ve kterém pracuje dodnes**. Již v době dospívání pro svou zručnost chodil na brigády, a tak si přivydělával peníze pro své potřeby. **Práci v oboru získal snadno a ve stavební společnosti, ve které pracuje jej hodnotí jako pracovitého, ochotného, zodpovědného**. I ze znalosti historie dítěte mohu doložit, že respondent je velmi pracovitý, úslušný, nápomocný. Jeho intelekt je na hranici podprůměru, nachází se v pásmu lehké mentální retardace, jeví se jako lehce zneužitelný vnějšími okolnostmi. Respondent je veden v psychiatrické ambulanci pro hyperkinetickou poruchu chování. Jeho diagnóza se postupem času stabilizovala, nyní je jeho stav hodnocen jako setrvalý, s respektem k pravidlům a normám chování. Chlapec je **v kontaktu se svou sestrou, se kterou má pěkný a přátelský vztah. S bratrem v kontaktu není**, neví, kde se nachází, rád by se s ním v budoucnu setkal. **S matkou nekomunikuje**. Matku si v minulosti velmi idealizoval, měl ji rád, opakovaně docházelo ke zklamáním, výmluvám, což zapříčinilo negativní vztah k matce. Chlapec matce vyčítá, že se o něj nedokázala postarat. **S otcem je chlapec v nahodilém osobním a telefonickém kontaktu**. Rodiče jsou rozvedení, nežijí ve společné domácnosti. **Dětský domov považoval za svůj fungující domov, vychovatelé považuje za členy rodiny, na které se může spolehnout**. Respondent nemá blízký vztah ke své rodině, **nemá žádné hlubší kamarádské vztahy ani partnerské vztahy**. **Po zletilosti se rozhodl zůstat v dětském domově, který disponuje startovacím bytem, kde žije**. Zasluhou sociálních pracovníků dětského domova získal respondent možnost žít ve spořádaných bytových podmínkách, které mu umožní další osobní rozvoj. Cílem Cyrila je osamostatnit se, založit rodinu, a žít plnohodnotný život. Chlapec i přes svůj intelekt je velmi cílevědomý, potřebuje nalézt důvěru v sebe sama, vědomí, že je plnohodnotný člověk a je pro společnost důležitý.

4.3.4 Rozhovor 4 Dalimil

Chlapec, 21 let, vychází z rodinného prostředí, kde žil s matkou, jejím přítelem a se svými třemi sourozenci. Svého otce chlapec nezná, rodinu opustil zhruba v 5 letech respondent, nikdy jej neviděl. Matka chlapce vyrůstala v dětském domově, nemají žádné příbuzné. O matce hovoří velmi pěkně, má ji rád, rád se k ní vrací. Respondent byl v 14 letech umístěn do výchovného ústavu pro závažné poruchy chování, pro agresivitu vůči rodinným příslušníkům. Dalimil byl nepřizpůsobivý, neakceptoval pravidla slušného chování, poškozoval cizí věci a vyvolával svou agresí strach. Chlapec také sděluje, že byl několikrát na útěku z domova. V současnosti je velmi závislý na nikotinu, který je pro něj důležitou součástí života. Při rozhovoru není soustředěný a špatně se vyjadřuje. Respondent má diagnostikovanou středně těžkou mentální retardaci, kdy nedokáže odhadnout důsledky svých činů. Při rozhovoru odpovídá srozumitelně, a z důvodu logopedické vady jsem chlapce musela žádat o zopakování odpovědí. **Na pobyt ve výchovném ústavu vzpomíná negativně, o vychovatelích a zaměstnancích se vyjadřuje hanlivě, vulgárně, nevybudoval si žádný vztah se spolužáky, spolubydlicími ani personálem.** Doslovně uvádí, že dosažením osmnáctého roku jeho věku opustil toto zařízení s nadšením. **Respondent má pouze základní vzdělání, nedokončil odborné učiliště. Školu hodnotí jako zbytečnou. Po odchodu z ústavní péče chlapec využil možnosti žít v chráněném bydlení. Aktuálně žije v domově se zvláštním režimem na farmě, kde pečuje o hospodářská zvířata a pracuje na poli. Tuto profesi a bydlení získal zásluhou sociálních pracovníků výchovného ústavu.** Bez zásahu a interakce těchto pracovníků, by při hledání bydlení a zaměstnání neobstál. **Tento způsob práce a žití mu vyhovuje,** inklinuje k přírodě, absolutní svobodě. Chlapec je ekonomicky negramotný, **stále je pod kontrolou pracovníků sociálních služeb. S biologickou rodinou je respondent v kontaktu,** zejména s matkou, kterou navštěvuje. O sestře a bratrovi nemluví lichotivě. Chlapec **nemá žádný osobní vztah a nemá jasnou představu o budoucím životě.** Velmi pozitivně však vzpomíná na svou kurátorku pro děti a mládež, která jej navštěvovala ve výchovném ústavu. Tento vztah hodnotí jako výjimečné přátelství, které jeho zletilostí a odchodem z ústavu skončilo.

4.3.5 Rozhovor 5 Eva

Dívka, 20 let, do svých třinácti let žila v domácnosti rozvedené matky spolu se svými sourozenci. V rodině vyrůstaly i nemanželské děti matky. Dívka popisuje konfliktní vztahy v rodině, které vyústily v psychické problémy. V mladistvém věku inklinovala k odchodům z domu, často přebývala v domácnostech svých kamarádek. Časté hádky a spory s matkou vyústily v odchod. Eva na vlastní žádost odešla žít do dětského domova běžného typu. Nestabilita původního rodinného prostředí měla značný dopad na její sociální vývoj. S biologickým otcem v době umístění do dětského domova měla dívka pěkný vztah, avšak otec nejevila hlubší zájem s dcerou žít. **Pobyt v dětském domově hodnotí dívka pozitivně, díky tomuto se úspěšně vyučila v oboru prodavač a je tak jednou z rodiny, která má výuční list na což je hrdá.** V rámci pobytu v DD se dívka stabilizovala, a za pomoci sociálních pracovníků hledala cesty, jak navázat vztah se svou matkou. **Po ukončení ústavní péče se vrátila ke své původní rodině, která ji poskytla bydlení. Odešla z dětského domova bez finančních prostředků, nemá žádný pracovní poměr, a nemůže si dovolit vlastní bydlení. Vztahy s klienty dětského domova po jejím odchodu ukončila.** V domácnosti matky po čase dochází opět ke konfliktům. Respondentka se rozhodla z domácnosti odejít a hledat vlastní bydlení, tento proces hledání hodnotí jako nekončící a zdoluhavý. Po delší době a na podanou žádost dostala možnost žít ve startovacím sociálním bytě, ve kterém žije spolu s přítelem. Eva uvádí, že i partnerský vztah s přítelem je komplikovaný, nestabilní, dochází k častým hádkám, nicméně k příteli chová velmi silné citové pouto. **Ve fyzickém kontaktu je dívka s matkou, otcem i se sourozenci. Ve městě, ve kterém žije, má své kamarády, někteří jsou osobami užívající návykové látky, sama dívka popírá užívání jakýchkoliv návykových látek. Dívka nemá stabilní zaměstnání, žije z dávek státní sociální podpory a z občasných nahodilých brigád v sezónních restauračním zařízeních. Stálý pracovní poměr nevyhledává, přiznává dluhové problémy a problémy finanční.** V současné době není schopna splácet nájem, a proto její budoucnost bydlení je velmi nejistá.

4.4 Shrnutí výsledku kvalitativního výzkumného šetření

Všechny získané informace jsem analyzovala, zaměřila jsem se na oblasti, které jsem si stanovila jako výzkumný problém. Z těchto výsledků jsem měla za cíl identifikovat hlavní klíčové problémy jedinců odcházející z ústavní péče.

Kategorie, které byly v rozhovoru stěžejní.

- **Sociální vztahy – partnerské, rodinné, přátelské**
- **Vzdělávání**
- **Zajištění bydlení**
- **Zajištění zaměstnání**
- **Život v ústavní péči**

Sociální vztahy

Jedinci, které jsem v rámci mé bakalářské práce oslovila, mají partnerské vztahy, navazují i vztahy přátelské. Všichni mí respondenti nenavázali žádné hlubší přátelské vztahy se svými vrstevníky v ústavní péči. Pozitivní vztahy měli často s vychovateli nebo sociálními pracovníky, kteří jim pomáhali při vstupu do samostatného života, a to zejména respondentka 2, respondent 3 a 4. Za hluboké vztahy označila respondentka 1 a 2 a respondent 3 své sourozence. Respondentka 1 a 5 mají partnerský vztah, který označují za emočně pozitivní. Pouze respondentka 5 a respondent 4 udržují vztah se svou biologickou rodinou zejména se svou matkou. Jedinci nemají dobré vztahy se svou biologickou rodinou, ve většině případů ji hodnotí jako nefunkční až patologickou. Často jsem se při rozhovorech setkávala s tím, že jedinci vyhledávají patologické přátele, často osoby bývalých či aktivních uživatelů návykových látek. Jedinými vztahovými osobami v životě těchto jedinců jsou jejich sourozenci. Hlavním problémem při odchodu dětí z ústavní péče je přerušení dosud budovaných vztahů v ústavní péči a nemožnost se zde vrátit.

Dalším problémem je nedostatek financí a nepřipravenost na život mimo ústavní péči. Jedinci nemají po odchodu z ústavní péče žádnou finanční jistotu, v době pobytu v ústavním zařízení to nemají za důležité, žijí ze dne na den. Po zletilosti odcházejí ke svým biologickým rodinám, nebo důležitým vztahovým osobám, u kterých hledají zázemí. Někdy využívají následné pomoci sociálních pracovníků a vychovatelů, kterým osud jejich dětí není lhostejný, a z vlastního úsilí těmto jedincům pomohou v jejich obtížném startu. Je velmi potěšující, že v rozhovorech, které jsem provedla, byla pomoc zařízení a vychovatelů zmíněna.

Vzdělání

Respondenti v mém šetření z naprosté většiny studovali tříletý učební obor. Jeden respondent dokončil pouze základní vzdělání. Studované výuční obory byly kuchař/číšník, prodavač, zedník.

Zajištění bydlení

Zajistit vhodné bydlení je jeden z předpokladů úspěšné socializace. Respondenti 2, 3, 4 získali bydlení na základě úzké spolupráce se sociálními pracovníky daného zařízení. Respondentka 2 žije ve startovacím městském bytě, který získala v interakci s vychovateli. Respondent 3 nadále žije v dětském domově, kde dostal možnost žít ve cvičném bytě. Respondent 4 aktuálně žije v domově se zvláštním režimem, kdy toto bydlení získal zásluhou sociálních pracovníků. Respondentka 1 po odchodu z ústavní péče se nastěhovala ke své známé a respondentka 5 se nastěhovala k původní rodině. Obecně platí, že děti, pokud ve své rodině nevyrostají, tak si ji idealizují a představují si ji jako harmonickou. Tohle tvrzení dokládá i respondentka 1, která z výchovného ústavu utekla ke své biologické rodině, po tomto pobytu poznala, že matka je patologická, a její vlastní osobnost využívá. Nikdo z respondentů nevěděl, že by hledal nebo přemýšlel o bydlení v domech na půl cesty, nebo azylových domech.

Zajištění zaměstnání

Zajistit si vhodné zaměstnání nebylo pro respondenta 1, 2, 3 problémem. Respondentka 1 byla v hledání zaměstnání aktivní, dokonce si sama přes úřad práce dodělala pečovatelský kurz, tak, aby rozšířila svou kvalifikaci, zaměstnání má od doby odchodu z ústavní péče stále stejné. Respondentka 2 našla zaměstnání díky vychovatelům a zaměstnancům domova, pracuje v restauračním zařízení. Obě respondentky 1, 2 jsou velmi šikovné, snaživé. Respondent 3 získal zaměstnání z předchozích pracovních příležitostných brigád, jedná se také o velmi cílevědomého a šikovného chlapce. Respondent 4 získal práci jen na základě interakce pracovníků zařízení, kteří tomuto chlapci museli dopomoci, a to jak s bydlením, tak i se zaměstnáním, chlapec by se bez této podpory v životě neobešel, pravděpodobně by byl bez pomoci zaměstnanců osobou bez přístřeší. Poslední respondentka 5 dlouhodobé zaměstnání nemá, ani jen aktivně nehledá, žije za pomoci státních sociálních dávek, na kterých se stává být i v mladistvém věku závislá.

Život v ústavní péči

Spokojenost nebo strádání v ústavní péči? 4 respondenti uvedli, že v ústavní péči byli spokojení. Dvě dívky (respondentka 1, 2) se do ústavní péče dostaly po neúspěšné pěstounské péči, ve které se necítily být spokojené, a ve které měly vážné problémy. Respondentka 5 odešla do ústavní péče z důvodu vztahových se svou biologickou rodinou. Všechny dívky hodnotí tuto péči jako pozitivní a prospěšnou, dobré přátele si zde však nenašly, oporu měly ve vychovatelích zařízení. Respondent 3 v ústavním zařízení pobývá od útlého věku, taktéž tento pobyt hodnotí jako dobrý a pomáhající, ve cvičném bytě zařízení setrvává i nadále. Tito respondenti si uvědomují, že nařízení ústavní výchovy bylo pro ně potřebné a jsou za ni vděční. Respondent 4 byl umístěn ve výchovném ústavu, tento pobyt hodnotil velmi negativně až nelibě. Zařízení ústavní péče se snaží své děti připravit na jejich budoucí život co nejlépe, přesto se mladí lidé setkávají s problémy, které neumí sami řešit.

Rodina nebo ústavní péče

Téměř všichni mí respondenti hovořili o ústavní péči pozitivně a jsou rádi, že jim byla ústavní výchova nařízena. Hovořili o tom, že je jejich biologická rodina zradila, dvě respondentky se necítily spokojené ani ve zprostředkované pěstounské péči, ze které na vlastní žádost odešly. Respondent 4 ústavní výchovu vnímal jako trest.

Výzkumná otázka 1 se potvrdila, 4 respondenti se v rámci pobytu v ústavní péči vyučili v učebním oboru, jeden respondent ukončil pouze základní vzdělání.

Výzkumná otázka 2 se nepotvrdila, 1 respondent využil možnosti žít ve cvičném bytě v rámci domova, 2 respondenti po odchodu z ústavní péče žili u svých známých a původních rodin. 2 respondenti získali bydlení díky interakci sociálních pracovníků. V tomto vidím velký posun a zejména zájem institucí, které se z vlastní iniciativy starají o své svěřence i po jejich zletilosti. Instituce mají zájem na tom, aby se jejich svěřenci začlenili co nejlépe do běžné populace. Žádný respondent neuvažoval o pomoci a bydlení v azylových domech či domech na půl cesty, s žádostí o pomoc se obraceli na rodiny a na své vychovatele či pracovníky ústavních zařízení.

Výzkumná otázka 3 se nepotvrdila. Větší problém v navazování vztahu informantů tohoto výzkumu nemají.

Výzkumná otázka 4 se nepotvrdila. Informanti z mého výzkumu měli zaměstnání, pouze jeden z nich žil z dávek státního sociálního systému.

Jako klíčový problém jedinců odcházející z ústavní péče jsem identifikovala přílišnou závislost na vychovatelích, kteří se stávají pro jedince nepostradatelní i po odchodu z ústavní péče. Tato přílišná závislost jedinců na vychovatelích je zásadní, neboť může bránit schopnosti úspěšně se integrovat do společnosti po opuštění ústavní péče.

Je možné využít některé přístupy, jak s tímto problémem pracovat. Zaměřit se na individuální podporu a terapii pro jedince, z důvodu zvýšení sebeúcty, sebedůvěry a schopnosti řešit problémy, a to terapeutickým sezením, kde se pracuje na sebeuvědomění, emoční regulaci a rozvoji osobních dovedností. Připravit jedince na samostatný život poskytnutím praktických zkušeností a dovedností pro život po opuštění ústavní péče. Nabídnutí mentorského vedení zaměřeného na spolupráci s dospělým, který by poskytoval podporu, poradenství a povzbuzení v průběhu procesu adaptace na život mimo ústavní péči.

Tyto přístupy by mohly pomoci jedincům postupně překonávat svou závislost na vychovatelích a rozvíjet dovednosti a jistotu potřebnou k úspěšnému životu po odchodu z ústavní péče.

ZÁVĚR

Bakalářská práce je věnována problematice začlenění mladých lidí po odchodu z ústavní péče. Cílem této práce bylo podrobně popsat problematiku začleňování mladých lidí, kteří odcházejí z ústavní péče a výzkumným šetřením získat jejich osobní postoje, názory, prožitky a hodnocení života v ústavní péči a života mimo něj. Dílčím cílem byl identifikovat hlavní klíčové problémy, které mohou komplikovat mladým dospělým životní situaci související s odchodem z dětského domova nebo z jiné formy ústavní péče.

V současné době se hodně hovoří o dětech vyrůstajících v ústavěch. Samozřejmě, že pro každé dítě by bylo nejlepší mít možnost vyrůstat ve funkční rodině, nejlépe v rodině vlastní a harmonické. Bohužel nikdo nedokáže zajistit vynutitelnost tohoto práva. Kritizují se dětské domovy a ústavní péče, hovoří se o jejich zavírání, zavádí se systém profesionální pěstounské péče. V ústavní péči žijí děti od 3 do 26 let, a to, pokud studují. Tyto děti jsou plně integrovány do společnosti, mají možnost navštěvovat běžné školy, tak mají možnost se srovnávat se svými vrstevníky. Nepravdivá je kritika, že za špatnou přípravu dětí z ústavní péče do samostatného života, může právě ústavní výchova. Většinu dětí provází doživotní trauma a velmi špatné návyky ze svých původních rodin, toto je nutno brát v úvahu. Ústavní péče pro děti není ideální, ale pracovníci ústavů se snaží dělat pro děti maximum. Je samozřejmě jednodušší vše kritizovat než si přiznat fakt, že v první řadě selhali jejich vlastní rodiče, a ústavní zařízení se snaží napravit to, co se dá. Aby se mladistvým podařil vstup do samostatného života je potřeba jim pomáhat. Ideální není ani takzvaná profesionální pěstounská péče, jak vyplývá i z provedených rozhovorů v bakalářské práci. Dětem je třeba hledat vhodné dlouhodobé zázemí. Většina těch, kteří chtějí pomoci, berou svou práci jako poslání. Na základně mých zkušeností a znalostí jsem se dozvěděla, že v ústavní péči vyrůstá plno šikovných a chytrých dětí, kteří si uvědomují, že jejich rodina selhala. Vyjadřují radost, a mnohdy jsou vděční, že dostali tuto příležitost. V tomto směru je potřeba informovat i veřejnost.

Závěrem bych mohla uvést, že je důležité najít řešení a pomoc těmto dětem ve formě intenzivní spolupráce se sociálními pracovníky, a to zejména po dosažení zletilosti klientů, kterým byla nařízena ústavní péče. Mezi současnou pomoc, kterou Česká republika nabízí pro tyto mladé jedince je spolupráce s kurátory pro dospělé, kteří na městských úřadech pracují v oboru sociální práce. S navázáním blízké spolupráce jedince po odchodu z ÚP jsem se setkala pouze nahodile, proto bych doporučila najít řešení nové a daleko efektivnější v nabídce pomoci mladým lidem.

Na základě informací získaných z výzkumného šetření lze konstatovat že, mladí jedinci navazují velmi blízké vztahy s vychovateli nebo sociálními pracovníky a tyto vztahy a podpora jim v budoucnu velmi chybí.

Domnívám se, že cíle, které byly v bakalářské práci stanoveny jak pro část praktickou, tak pro část teoretickou byly splněny.

Informace shromážděné v obou částí bakalářské práce by mohly posloužit jako podklad pro článek, který se týká problematiky odchodu mladých dospělých z ústavních zařízení a mohl by vyjít v odborném sociálním časopise Rodina a právo vydávaný společností Wolters Kluwer ČR.

RESUMÉ

Bakalářská práce se věnuje problematice sociálního začlenění mladých lidí po odchodu z ústavní péče. Teoretická část je zaměřena na kapitolu rodiny, na její funkce, typy a na sanaci rodiny a socializaci, kapitoly pojednávají o problematice ústavní péče a o formách existující pomoci určené mladým lidem odcházejícím z ústavní péče.

Praktická část zkoumá problémy mladých lidí po odchodu z ústavní péče, zaměřuje se na okruhy bydlení, sociálních vztahů, vzdělávání a zaměstnání. Výsledky práce poukazují na hlavní problém jedinců, kteří odcházející z ústavní péče jako přílišná závislost na vychovatelích, kteří se stávají pro jedince nepostradatelní i po jejich opuštění ústavní péče.

SUMMARY

The bachelor thesis deals with the issue of social inclusion of young people after leaving institutional care. The theoretical part is focused on the chapter of the family, its functions, types and on family rehabilitation and socialization, the chapters deal with the issue of institutional care and the forms of existing assistance for young people leaving institutional care.

The practical part examines the problems of young people after leaving institutional care, focusing on the areas of housing, social relations, education and employment. The results of the work point to the main problem of individuals leaving residential care as an over-dependence on caregivers who become indispensable for the individual after they leave residential care.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

IPSOS	Výzkumná agentura České republiky
DD	dětský domov
OSPOD	orgán sociálně právní ochrany dětí
z.s.	zapsaný spolek
z.ú.	zapsaný ústav
ÚP	ústavní péče

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

PUBLIKACE

- BECHYŇKOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny*. Praha: Portál, 2020. 152 s. ISBN 978-80-262-1624-7.
- DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 2011. 372 s. ISBN 978-80-246-1966-8.
- GRECMANOVÁ, H., HOLOUŠOVÁ, D., URBANOVSKÁ, E., BŮŽEK, A. *Obecná pedagogika II*. Olomouc: Hanex, 2003. 192. ISBN:80-85783-24-X.
- HAVLÍK, R., NOVOTNÁ, M., PROKOP, J. *Vybrané kapitoly ze sociologie výchovy a vzdělání*. Praha, Karolinum, 1993. 66 s. ISBN 80-7066-781-8.
- HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3.
- JEDLIČKA, R. et al. *Děti a mládež v obtížných životních situacích: nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Vyd. 1. Praha: Themis, 2004. 478 s. ISBN 80-7312-038-0.
- KOVAŘÍK, J. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: Portál pro Středisko náhradní rodinné péče, 2004, 167 s. ISBN 80-7178-957-7.
- LINHARTOVÁ, V. *Analýza nabídky programů přípravy na samostatný život u mladých dospělých odcházejících z institucionální výchovy*. In VOJTOVÁ, V., ČERVENKA, K. et al. *Intervence pro inkluzi. Intervention for Inclusion*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. s. 126-140, 15 s. ISBN 978-80-210-6645-8.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 2. vyd. Praha: sociologické nakladatelství Slon, 2002. 220 s. ISBN 80-86429-05-9
- MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 2008. 108 s. ISBN 978-80-7367-504-2.
- MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál 1994. 98 s. ISBN 80-85282-83-6.
- MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 288 s. ISBN 80-7178-549-0.
- MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Studijní texty. ISBN 80-85850-76-1.

- MÜHLPACHR, P. *Sociální práce*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, 2004. 100 s. ISBN 80-210-3332-1.
- MÜHLPACHR, P. *Vývoj ústavní péče*. Brno: : Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, 2001. 49 s. ISBN 80-210-2512-3.
- PLAŇAVA, I. *Manželství a rodiny*. 1. Vyd. Brno: Doplněk, 2000. 296 s. ISBN 80 – 7239 – 039 – 2.
- PREKOP, J. a SCHWEIZER, Ch. *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu: výchova a respektování dítěte*. Vyd. 7. Přeložil Kristina LIŠKOVÁ. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0826-6.
- ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. 268 s. ISBN 80-85931-48-6.
- SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010. 240 s. ISBN 978-80-7367-250-8.
- ŠVARŤÍČEK, R. a ŠEĐOVÁ, K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- Metodická příručka pro kurátory pro děti a mládež. *Základní východiska výkonu sociální kurately pro mládež*. Praha: MPSV, 2016. 249 s.

ELEKRONICKÉ ZDROJE

- *Letní dům, z.ú.* [online]. [cit. 2024-02-02]. Dostupné z: <http://www.letnidum.cz/letnidum>
- *MimoDomov.cz* [online]. 2009-2017 [cit. 2024-02-02]. Dostupné z: <http://2017.mimodomov.cz/o-nas.html>

LEGISLATIVNÍ DOKUMENTY

- **Zákon č. 108/2006 Sb. Zákon o sociálních službách.** *Zákony pro lidi*. [online]. [citace 02.02.2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/hledani?text=108%2F2006>.
- **Zákon č. 109/2002 Sb. Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.** *Zákony pro lidi*. [online]. [citace 03.02.2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/hledani?text=109%2F2002>.
- **Zákon č. 111/2006 Sb. Zákon o pomoci v hmotné nouzi.** *Zákony pro lidi*. [online]. [citace 04.02.2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/hledani?text=111%2F2006>.

- **Zákon č. 117/1995 Sb. Zákon o státní sociální podpoře.** *Zákony pro lidi.* [online]. [citace 03.02.2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/hledani?text=117%2F1995>.
- **Zákon č. 218/2003 Sb. Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).** *Zákony pro lidi.* [online]. [citace 02.02.2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/hledani?text=218%2F2003>
- **Zákon č. 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí.** *Zákony pro lidi.* [online]. [citace 05.02.2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/hledani?text=359%2F1999>
- **Vyhláška č. 505/2006 Sb.** Vyhláška, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. *Zákony pro lidi.* [online]. [citace 05.02.2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-505>
- **Občanský zákoník č. 89/2012 Sb.** *Zákony pro lidi.* [online]. [citace 02.02.2024]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/hledani?text=89%2F2012>